

BATI AVRUPA’NIN DEMOKRATİK ÇAĞI: 1945-1968

WESTERN EUROPE’S DEMOCRATIC AGE 1945-1968)¹

Görkem BİRİNCİ

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi

evanilde.rofina@gmail.com

ORCID No: 0000-0002-2777-7683

Geliş Tarihi:

05.12.2023

Kabul Tarihi:

27.12.2023

Yayın Tarihi:

28.12.2023

Anahtar Kelimeler

Batı Avrupa,
Demokrasi,
Hıristiyan
Demokrasi,
Sosyalizm

Keywords

Western Europe,
Democracy,
Christian
Democracy,
Socialism

ÖZET

Oxford Balliol College’da Avrupa tarihi dersleri veren Martin Conway’ın Batı Avrupa’nın Demokratik Çağı: 1945-1968 (Western Europe’s Democratic Age: 1945-1968) adlı son kitabında demokrasi, tarih araştırmalarının bir teması olarak karşımıza çıkıyor. 1945 ile 1968 yılları arasındaki “demokratik çağ” olarak adlandırdığı döneme odaklanan Conway, bir yandan Avrupa’nın batısında istikrarlı, dayanıklı ve son derece tek tip bir parlamenter demokrasi modelinin nasıl ortaya çıktığına ve bu demokratik yükselişin yirminci yüzyılın son on yıllarına kadar nasıl güçlü bir şekilde devam ettiğine dair yenilikçi bir açıklama sunarken, diğer yandan oldukça geniş bir literatürden yararlanarak Batı Avrupa’nın savaş sonrası demokratik düzeninin seçkinler, entelektüeller ve farklı toplumsal kesimler tarafından nasıl inşa edildiğini anlatıyor. Batı Avrupa’nın Demokratik Çağı, aslında Avrupa’da gelişen istikrar, refah ve liberal demokrasinin bir tesadüfün ürünü olmadığını, bunun İkinci Dünya Savaşı’nın hemen ardından yapılan siyasal tercihlerin bir sonucu olduğunu gözler önüne seriyor.

ABSTRACT

In his latest book, Western Europe’s Democratic Age: 1945-1968, Martin Conway, who lectures in European history at Balliol College, Oxford: 1945-1968, democracy emerges as a theme of historical research. Focusing on the period between 1945 and 1968, which he calls the "democratic age," Conway offers an innovative account of how a stable, durable, and highly uniform model of parliamentary democracy emerged in western Europe and how this democratic ascendancy continued strongly into the last decades of the twentieth century, while drawing on a vast literature to explain how Western Europe’s postwar democratic order was constructed by elites, intellectuals, and various social sectors. The Democratic Age of Western Europe demonstrates that the stability, prosperity, and liberal democracy that developed in Europe were not the product of coincidence, but the result of political choices made in the immediate aftermath of the Second World War.

Atıf/Cite as: Birinci, G. (2023). Batı Avrupa’nın Demokratik Çağı: 1945-1968. *Kapadokya Akademik Bakış Dergisi*, 7(1), 76-81

¹ Martin Conway, *Western Europe’s Democratic Age: 1945:1968*, (2020), Princeton University Press: Oxford.

BATI AVRUPA'NIN DEMOKRATİK ÇAĞI: 1945-1968

Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da son birkaç on yılda yaşanan politik gelişmeler, modern devletlerde siyasetin verili formu olarak düşünülen demokrasiye olan inancı sarsmaya başlamış görünüyor. Fukuyama'nın "Tarihin Sonu"nda² dünyanın genel olarak liberal demokrasiye doğru ilerlediği tezini ilan ettiği dönemler artık gerilerde kalmış gibi durmaktadır. Başta Trump olmak üzere pek çok popülist liderin çağdaş liberal demokrasilerdeki seçim zaferleri, radikal partilerin yükselişe geçmesi ve bazılarının demokratik sistemleri koruyan (güçler ayrılığı, bağımsız mahkemeler gibi) kurumları zayıflatmalarına yönelik son dönemdeki eğilimleri, demokrasinin nasıl ortaya çıktığına ve işlediğine yönelik bir ilgi uyandırmışa benziyor. Bu ilginin izleri, konuyla ilgili sosyoloji, hukuk ve siyaset biliminin yanı sıra tarih alanındaki giderek artan çalışmalarda sürülebilir.

Oxford Balliol College'da Avrupa tarihi dersleri veren Martin Conway'ın *Batı Avrupa'nın Demokratik Çağı: 1945-1968* (*Western Europe's Democratic Age: 1945-1968*) adlı son kitabında da demokrasi, tarih araştırmalarının bir teması olarak karşımıza çıkıyor. 1945 ile 1968 yılları arasındaki "demokratik çağ" olarak adlandırdığı döneme odaklanan Conway, bir yandan Avrupa'nın batısında istikrarlı, dayanıklı ve son derece tek tip bir parlamenter demokrasi modelinin nasıl ortaya çıktığına ve bu demokratik yükselişin yirminci yüzyılın son on yıllarına kadar nasıl güçlü bir şekilde devam ettiğine dair yenilikçi bir açıklama sunarken, diğer yandan oldukça geniş bir literatürden yararlanarak Batı Avrupa'nın savaş sonrası demokratik düzeninin seçkinler, entelektüeller ve farklı toplumsal kesimler tarafından nasıl inşa edildiğini anlatıyor. *Batı Avrupa'nın Demokratik Çağı*, aslında Avrupa'da gelişen istikrar, refah ve liberal demokrasinin bir tesadüfün ürünü olmadığını, bunun İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından yapılan siyasal tercihlerin bir sonucu olduğunu gözler önüne seriyor.

Bir tarihçi olarak demokrasinin Batı Avrupa'daki yakın geçmişine odaklanan Conway, İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından bu coğrafyada demokrasinin hegemonik bir siyasal sistem olarak nasıl farklı ya da kendine özgü bir tarzda işlediğini irdelemektedir. Elbette savaş sonrasında Avrupa'da demokrasiyi yeniden inşa etmek ve sağlamlaştırmak ne basit ne de sorunsuz bir süreçti. Gerek 1848 Devrimleri, gerekse Birinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın mağlubiyeti Avrupa'da kitlesel bir demokrasinin ortaya çıkmasına yol açmazken neden İkinci Dünya Savaşı'nın hemen ardından Batı Avrupa'da demokrasi yaygınlık kazanabildi sorusu Conway'ın çalışmasının ana temasını oluşturuyor. Diğer bir ifadeyle demokrasi, neden daha önce değil de İkinci Dünya Savaşı'nın ardından Batı Avrupa'da siyaseti ve toplumu örgütlemenin baskın bir biçimi haline gelebildi?

Elbette bu ana soru Conway'ı beraberinde başka bazı soruları da gündeme taşımaya ve bu sorulara yanıt aramaya sevk ediyor. Örneğin, Batı Avrupalı seçkinlerin, yani önde gelen siyasetçiler ile askeri ve sivil bürokrasinin başlıca figürlerinin demokrasiyi benimsemesine yol açan sebepler neydi? Bu sorunun yanıtı ona göre, otoriteryanizmin doğurduğu sonuçların ya da yarattığı bedellerin söz konusu

² Francis Fukuyama, "Tarihin Sonu ve Son İnsan", (2016), Profil Kitap: İstanbul.

seçkinler tarafından net bir şekilde görülmesi, bu rejimlerin neden olduğu savaşları doğrudan deneyimlenmesidir. Bu seçkinler, Conway'e göre, 1945'ten sonra oldukça gözetimli ya da denetim altında ve ölçülü bir demokratik düzenin egemen kılınmasıyla geçmişte yaşanan acı tecrübelerin tekerrür etmesinin önüne geçebileceklerini düşündüler. Böylelikle, kitlelerin Soğuk Savaş'ın yükselişe geçtiği bir dönemde komünizme yönelmelerini ve geçmişte olduğu gibi faşist demagogların peşinden gitmelerini önlemeyi amaçladılar. Öte yandan yaratılan bu demokratik düzen sadece faşizmin yenilgisi ve komünizmin reddedilmesine dayanmamakta, aynı zamanda erkek ve kadınların genel oy hakkına, yeni devlet otoritesi biçimlerine ve demokratik değerleri benimseyen başta Hıristiyan demokratlar ve sosyalistler olmak üzere yeni siyasi güçlere de dayanmaktaydı.

Bu aslında geçmişin mirasından da beslenen fakat kendine özgü bir tekniği, sistemi ve yapısı olan "yeni" bir tür parlamenter demokrasiydi. Bu demokrasi, aynı zamanda anayasaların ve devletin temel organlarının yukarıdan aşağıya doğru düzenlenmesi ya da büyük parçaların daha yönetilebilir (yerel) bileşenlerine ayrılmasıyla işleyen bir "refah devleti" demokrasiydi. Savaş sonrası Batı Avrupa'sında egemen olan bu yeni tür demokrasinin yaklaşık yirmi yıl boyunca sağlıklı bir şekilde işleyebilmesinin bir diğer nedeni Conway'e göre yapısallaştırılmış bir hükümet ve devlet gücünün yaratılması ve bunların yönetimine (azınlıkların ya da dezavantajlı grupların değilse de) çoğunluğun entegrasyonunun etkin bir şekilde sağlanabilmiş olmasında yatmaktaydı. Bu, ABD'de olduğu gibi kazananın her şeyi elde ettiği bir siyasal sistem ya da kültürden özenle kaçınan, bunu da nispi temsil sistemini egemen kılarak mümkün kılan (ve ekonomik konseyler, işçi-işverenlerden müteşekkil yuvarlak masalar, tüketici ve çiftçi birlikleri içeren) "korporatist" tarzda bir demokrasiydi. Batı Avrupa'da savaş sonrası egemen olan bu korporatizm, aslında sadece belli çıkar gruplarının değil, genel anlamda yurttaşların karar alma mekanizmalarına dâhil edilmesi anlamına gelmekteydi.

Savaş sonrasında hemen ardından yapılan (ve genel oy ilkesinin geçerli olduğu) genel seçimler vasıtasıyla yaratılan, bütünüyle istikrarlı değilse de öngörülebilir olan bu parlamenter düzen, Conway'e göre Batı Avrupa halklarında hükümetlerin kendi çıkarlarını ya da taleplerini dikkate aldığına yönelik bir duygunun oluşmasını teşvik etmiştir. 1945 yılından sonra Batı Avrupa'da yönetişimin halklar nezdinde başarılı görülmesinin nedenlerinden biri de savaşın yarattığı büyük yıkımın ve yoksunluğun ardından yeni refah unsurların egemen kılınması, ulaşım-iletişim altyapılarının ve ağlarının inşa edilmesi, eğitim ve sağlık hizmetlerinin yaygınlaştırılması olmuştur. Bu türden gelişmeler genel olarak yurttaşlar arasında hükümetlerle bir çeşit müzakere içinde oldukları hissini doğurmuştur. Bu elbette herkesin yöneticilerin tamamen memnun oldukları ya da onların her zaman doğru şeyleri yaptıklarını düşündükleri anlamına gelmemekteydi. Ancak bunlar yurttaşların öncelikle siyasal düzeyde başlayan demokratik yapı ve süreçlere çekilebilmesini sağlamış ve onların kendilerini birer demokrat olarak tanımlayabilmelerine olanak tanımıştır. Komünist partiler gibi partilere oy veren yurttaşlar da dâhil olmak üzere demokrasiyi, kendilerinin de angaje oldukları bir tür oyun olarak görmelerine katkı sağlamıştır.

Conway, yukarıda değinilen temel tezlerini kitabın beş tematik bölümü üzerinden geliştirmektedir. “Demokrasiyi Yaratmak” (Batı Avrupa’da Savaş Sonrası Demokratik Düzenin İnşası) başlıklı ilk bölümde o, savaşın hemen ardından Avrupa’da demokrasinin geleceğinin tamamen belirsiz olduğu değerlendirmesi yapıyor. 1944 ile 1947 yılları arasında sosyalist halk demokrasisinden sağdaki korporatist demokrasiye kadar çeşitli demokrasi modellerinin tıpkı savaş yıllarının direniş hareketlerinde olduğu gibi iktidar için rekabet ettiğini ancak 1948 yılına gelindiğinde bu rekabetten muhafazakârların zaferle çıktığını dile getiriyor. Radikal bir değişimin yerine, refah devletinin “gözetimli” (managed) demokrasisinin egemen kılındığının (s. 64) altını çizen Conway’ e göre bu, “maddi çıkarların ideolojiye karşı” zaferine işaret ediyor (s. 70). Avrupalıların radikal değişimi reddederek ve kolektif arzular yerine bireysel özgürlüğü benimseyerek aslında geçmişle ve savaş yıllarının dehşetiyle hesaplaşmayı ertelediklerini belirten Conway, sonucun “temkinli ve hayal gücünden yoksun” fakat başarılı bir savaş sonrası demokrasisi olduğunu öne sürüyor (s. 96-97).

“Demokrasiyi Düşünmek” (İstikrarlı Demokrasinin Yeni Modeli) başlıklı ikinci bölümde gene 1940’lı yılların ikinci çeyreğine odaklanan Conway, bu yıllarda demokrasiden nadiren bahsedildiğini, hatta bir kavram olarak bile çok az kullanıldığına dikkat çekiyor (s. 99). Ancak bu göreceli sessizliği ilginç ve anlamlı bulan Conway, söz konusu bölümde bu sessizliğin nedenlerini araştırmakta ve savaş sonrası yıllarda demokrasiye ilişkin tartışmaların genellikle oldukça temkinli ve yavaş bir şekilde nasıl geliştiğini analiz etmektedir. Bu tartışmalar ona göre her ne kadar Avrupa’daki ulusal ve ideolojik geleneklerin çeşitliliğini yansıtıyor olsa da, bu farklılıkları birleştiren bir özellik de göstermektedir. Conway, örneğin sosyalist ve Hıristiyan demokratların çok farklı başlangıç noktalarından hareket etmelerine ve kendi vizyonlarını geliştirmelerine rağmen, demokrasinin nasıl işlemesi gerektiğine, özellikle de kaçınılması gereken tehlikelere dair anlayışlarında nasıl ortaklaştıklarını gözler önüne seriyor. O, savaş sonrası demokrasi projesinin en başından itibaren savaş yıllarının gözden düşmüş faşist ve otoriter modellerine karşı değil, (Almanya, İtalya örneklerinde olduğu gibi) geçmişteki demokratik başarısızlıkların hayaletlerine karşı olarak tasarlandığını iddia ediyor (s. 103). Geçmiş tecrübelerden edinilen dersler nedeniyle de savaş sonrası inşa edilen demokrasinin aslında gerçek anlamda bir halk egemenliğine göre değil, “temsilcilere” ve “aracılara” dayalı olarak tasarlandığına vurgu yapıyor (s. 134).

“Demokrasiyi Tartışmak” (Demokrasinin Hıristiyan Demokrat ve Sosyalist Türlerinin Diyalektiği) adlı üçüncü bölüm, başlığının da işaret ettiği gibi Batı Avrupa’nın sosyalist ve Hıristiyan demokrat hareketlerinin demokrasinin inşası sürecinde nasıl rekabet ettiği ama aynı zamanda işbirliği yaptığını araştırıyor. Bunu araştırmayı da her iki siyasi öğretinin kendi tarihleriyle, geçmişteki demokrasi yaklaşımlarıyla ilgisinde ve demokrasinin gelecekteki inşasına ilişkin programları çerçevesinde gerçekleştiriyor. Çünkü Conway’ e göre, her iki siyasal hareketin de demokrasiyi benimsemelerine yol açacak şekilde sunulabilecek bir anlatı inşa etmek için oldukça farklı unsurları birbirine bağlayarak, önceki yarım yüzyıllık tarihlerini gözden geçirmeleri gerekmektedir (s. 170). Bu

özellikle Hıristiyan demokratlar söz konusu olduğunda böyleydi. Nitekim Katolik Kilisesi'nin iki savaş arası dönemde otoriter rejimlere verdiği destek hafızalardaki tazeliğini muhafaza etmekteydi. Ancak Conway, bu gerçeğe rağmen dönemin pek çok Katolik aktivisti ve entelektüeli için Katoliklerin modern demokrasiyle ilişkisinin kökenlerinin on dokuzuncu yüzyılın sonlarına, siyasal ve toplumsal Katolisizme ve bazı önemli papalık genelgelerine dayandığını önemle vurguluyor. Dolayısıyla Conway, öncelikle bu ilgi üzerinde ayrıntılı bir şekilde duruyor. O, sosyalistler için demokratik mirasın benimsenmesinin ise, yüzeysel olarak daha basit bir görev olduğunu düşünüyor. Çünkü ona göre daha demokratik bir toplum, yani eşit bir toplum inşa etme arzusu, on dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında güç kazanan sosyalist partilerin her zaman temel amacı olmuştur (s. 176). Ancak en nihayetinde demokrasinin hem sosyalistler hem de Hıristiyan demokratlar için ulaşılacak bir amaçtan ziyade yönetim modeli haline geldiğini savunan Conway, söz konusu dönemdeki Batı Avrupa demokrasisinin, her iki hareket arasındaki rekabet çerçevesinde geliştiği düşüncesinin haklılık payı içerdiğinin de altını çiziyor (s. 196).

“Demokrasiyi Yaşamak” (Devlet, Sınıf, Cinsiyet ve Demokrasinin Tükenişi) başlıklı dördüncü bölümde Conway, savaş sonrası demokrasisinin her zaman için siyasetten daha fazla bir anlamı olduğu iddiasını ele alıyor. Ona göre bu dönemin demokrasi inşası, salt bir siyasal sistem yaratma amacına indirgenememelidir (s. 199). Nitekim bu demokrasi aynı zamanda sosyal çatışmaları yönetme, istihdam ve barınma sağlama, yeni bir yaşam ve birlikte yaşama yolları yaratma anlamına geliyordu. Conway, savaş sonrasında Batı Avrupa devletlerin birer refah devleti olduklarının, sağlık hizmetlerine, konut, ulaşım, enerji ve tarıma büyük yatırımlar yaptıklarının bunların da demokrasinin geniş kitleler tarafından benimsenmesini kolaylaştırdığına dikkat çekiyor. Ancak tüm bu yatırımlar merkezi bir planlama etrafında gerçekleşmiş bu da devletlerin toplumlar üzerindeki etki ve gücünü artırmıştır. Öyle ki Conway bazı eleştirmenler tarafından bu devletlerin yüksek eğitilmiş uzmanlar ve teknokratlardan oluşun bir zümre tarafından denetlenen “rasyonel otoriterizm” olarak görüldüklerini, kamu görevlilerinin adeta aydınlanmış seçkinlere dönüştüklerine vurgu yapıyor (s. 209). Bu bölümde desteklenen savlardan bir diğeri de savaş sonrası demokrasisine kendi özgün karakterini veren temel unsurun onun ağırlık merkezini orta sınıfa dayandırıyor olmasıdır (s. 229).

“Demokrasiye İtiraz” (Demokrasinin Demokratik Eleştirisi) başlıklı beşinci bölüm, 1960'larda demokrasiyle ilgisinde gelişen, bazıları 1968'in radikalizmine katkıda bulunan çeşitli söylemleri araştırıyor. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Batı Avrupa'da egemen kılınan bu “yeni” demokrasinin sınırlarını ve bu sınırların reddini ele alan Conway'e göre, 1960'larda ortaya çıkan çok çeşitli görüş ve fikirler, bu dönemde demokrasinin bizatihi kendisinin nasıl bir tartışma konusu haline geldiğini gösteriyor (s. 261). Yaratılan demokratik düzenin kalıcı olmadığını düşünen Conway, başlangıçta ona gücünü veren sınıf, cinsiyet ve ırk hiyerarşilerinin yanı sıra sömürgeciliğin son bulması ve toplumsal değişimin getirdiği gerginliklerin 1960'larda demokratik özgürlük taleplerine bir patlamaya ve yirminci yüzyılın sonlarında çok daha tartışmalı demokratik politikalara yol açtığını savunuyor. Sol ve sağ

siyasetten gelen meydan okumaları (s.297), ve “neoliberal fikirlerin gecikmiş zaferini (s.300) tartıştığı bu bölümde Conway, daha kutuplaşmış bir siyasete geri dönüşe dikkat çekiyor. Ancak Conway’ e göre, 1960’larda yaşanan gelişmeler esasında 1930’larda olduğu gibi toplumların demokrasiyi bir reddi anlamına da gelmemekteydi. Bu daha çok demokrasinin işleyişine ve mevcut sınırlarına karşı çıkılmasıydı.

Savaştan sonraki yirmi yıl boyunca Batı Avrupalılar, iyi bir yaşam standardı sağlayabilecek demokratik yönetimler kurmanın bir yolunu bulmuşlardı. Bunu yaparken de istikrarlı ve müreffeh bir yaşam karşılığında bir dereceye kadar halkın yönetime dolaysız katılımından vazgeçtiler. Conway, yönetenler ve yönetilenler arasındaki bu mevcut uzlaşımın 1960’larda çözülmeye başladığına inanıyor. Yeni bir gençlik kültürü, deniz aşırı sömürge savaşları (özellikle de Cezayir ve Vietnam savaşları), artan göç, Avrupa’nın dünya sahnesindeki prestij kaybı ona göre, yeni neslin bu burjuva düzenine bağlılığını zayıflatmaya hizmet etmiştir. Conway, ayrıca savaş sonrası düzenin kaleleri olan siyasi partilerin, parlamentoların ve yazılı basının güç kaybetmesine de dikkat çekiyor. Sonuçta Batı Avrupa’nın amansız ve kaba bir tüketici kapitalizminin yeni atmosferinde, gücün piyasada müzakere edildiği bir post-demokrasi çağına girildiğini iddia ediyor. Tüm bu gelişmeler ona göre aslında Batı Avrupa demokrasisinde yeni bir dönemin başlangıcına işaret ediyor. Ancak gene de Conway, ikinci büyük savaşın hemen ardından inşa edilen demokrasinin daha yakından bir analizinin, onun dayanıklılığının ya da gücünün ilkelerine değil, esnekliğine borçlu olduğunu kanıtlayacağı sonucuna varıyor (s. 309).

Batı Avrupa’nın Demokratik Çağı, yalnızca Avrupa demokrasisinin geçmişine (ortaya çıkışı ve kalıcılığına) ilişkin güncel tartışmalara değil, aynı zamanda geleceğine dair çözülmemiş sorunlara da yeni bir ışık tutan ilgi çekici bir çalışmadır. Onun yaklaşımı aslında ulus ötesidir; belli bir dönemi kapsamamasına rağmen, oldukça geniş bir konu yelpazesini ele almakta ve daha ileri çalışmalara ilham vermektedir. Avrupa’nın özyönetim uygulamalarının tarihsel gelişimini anlamak için oldukça yararlı bir çerçeve sunan Conway’in kitabı, günümüzde de egemen olan Anglo-Amerikan Batılılaşma anlatısına, bu anlatımın Avrupalı kökenleri; tartışmaları ve çatışmalarıyla birlikte, Batı Avrupa demokratikleşme sürecinin detaylı bir analizini eklemesiyle öne çıkmaktadır. Conway’in Batı Avrupa’nın demokratik çağına ilişkin tasviri, sadece tarihçiler için değerli olmakla kalmıyor, aynı zamanda siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanında çalışanlar için de oldukça önemli bir kaynak işlevi görüyor. Öte yandan Conway’in analizi, 1960’ların sonlarından bu yana geçen elli yıl içinde Avrupa demokrasisinin nasıl geliştiğini açıklamaya yönelik önemli bir fırsatı kaçırarak çok erken sona eriyor.